

<https://doi.org/10.19195/0137-1150.172.4>

Data przesłania artykułu: 15.03.2019

Data akceptacji artykułu: 29.03.2019

TETYANA KOSMEDA

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Polska

Іван Франко в мовній свідомості сучасних українців: своєрідність моделювання перифраз

Сучасне франкознавство — комплексний напрям україністичних досліджень, серед яких гідне місце посідає лінгвістична франкіана (див. праці Василя Грещука, Анатолія Загнітка, Ірини Кочан, Таміли Панько, Олександри Сербенської, Зиновія Терлака, Ярослава Яремка та ін.), у межах якої опрацювання питань щодо внеску письменника в розбудову теорії українського мовознавства (діалектологія, ономастика, термінологія, лексикографія, пареміологія, комунікативна лінгвістика, лінгвістика тексту та ін.), різноаспектне дослідження стилістики творів І. Франка, його лінгвокреативності, що виявилася в розширенні словникового складу української мови та її стилістичних ресурсів, комунікативної спроможності, риторичного вміння, про що свідчить й аналіз живого мовлення митця як вишуканої мовної особистості української нації¹ та ін.

Однак навіть фактом свого існування, чинником багатоаспектної діяльності, різнобічної геніальності Іван Франко стимулює лінгвокреативність українців, які впродовж тривалого часу, розбудовуючи теорію франкознавства, створюють нові терміни, образні вирази й, зокрема, на основі відповідного наукового аналізу моделюють систему перифраз, що стала фрагментом національного перифрастичного фонду, окремим пластом перифраз української лінгвокультури.

Мета цієї наукової розвідки — схарактеризувати фрагмент системи перифраз на окреслення особистості Івана Франка, вияву його геніальності,

---

¹ Див. Т. Космеда, *Комунікативна компетенція І. Франка: міжкультурні, інтерперсональні та риторичні виміри*, Львів 2016.

біографічних даних, стосунків з найближчим оточенням, назв творів, ним написаних, удалих висловів його сучасників чи дослідників, які про нього писали, чи характерних його виразів тощо. На всі ці чинники виникають відповідні алюзії, моделюються перифрази, що функціують у науково-популярному дискурсі про Франка, зокрема й у назвах праць, присвячених письменнику, і доповнюють собою український національний перифрастичний фонд. Матеріалом цієї наукової розвідки слугує, по-перше, текст збірника науково-популярних праць про життя і творчість Івана Франка *Франко. Перезавантаження* (2013)² і, по-друге, текст *Спогадів про Івана Франка*, упорядником яких є Михайло Гнатюк (1997)³.

Перифрастичні одиниці, як відомо, один з продуктів людської мисленнєвої діяльності, наслідок лінгвокреативності, відповідної мовленнєвої рефлексії, що пов'язується з вербалізацією пізнавального досвіду людини, своєрідністю людського світосприйняття, світорозуміння і світобачення, на що значно впливають екстралінгвальні чинники.

Перифрастичні одиниці — системне явище мови, основна функція яких — бути засобом задоволення потреб мовотворчості, комунікативної спроможності людини, складником її комунікативної, мовної та культурної компетенції. Загальновідомо, що перифраза як різновид метафори має високий ступінь комунікативного потенціалу, оскільки вона належить до потужних й ефективних засобів репрезентації актуальної інформації, моделювання прагматичних смислів, відображає загальні тенденції розвитку мови й культури, репрезентує їхню національну специфіку.

Спробу описати лінгвістичний статус перифрази, як відомо, здійснювали діячі античного світу (Аристотель, Квинтиліан, Цицерон та ін.). Роздуми про це лінгвістичне явище знаходимо в працях класиків українського мовознавства, зокрема Олександра Потебні, Івана Огієнка, Леоніда Булаховського та ін., і відомих лінгвістів сучасності — Ніни Гуйванюк, Світлани Єрмоленко, Любові Мацько, Віталія Русанівського та ін. В останні роки перифразу як мовне явище вивчав Олександр Юрченко⁴, а Антоніна Григораш⁵ та Людмила Завгородня⁶ схарактеризували систему перифраз сучасного публіцистичного дискурсу. Однак узагальнених монографічних досліджень з вивчення зазначеної проблеми на сьогодні в україністиці бракує. Недостатньо розро-

² *Франко. Перезавантаження*, упоряд. Б. Тихолоз, А. Беницький, Дрогобич 2013 — далі в дужках подаватимемо вказівку на це джерело так: *ФП з додаванням конкретної сторінки*.

³ *Спогади про Івана Франка*, упоряд., вступ. стаття і прим. М. І. Гнатюк, Львів 1997 — далі в дужках подаватимемо вказівку на це джерело так: *СПФ з додаванням конкретної сторінки*.

⁴ О. С. Юрченко, *Фразеологічні перифрази української літературної мови*, Харків 1983.

⁵ А. М. Григораш, *Филология с географией (на материале современной русскоязычной прессы Украины): словарь географических перифраз*, Киев 2012.

⁶ Л. В. Завгородня, *Перифрази як засіб стереотипізації соціальної інформації*, [в:] *Наукові записки Інституту журналістики*, т. 7, Київ 2002.

блений і прикладний аспект лексикографування перифраз. В україністиці широко відомі *Короткий словник перифраз* (1985)⁷ та *Словник медійних перифразів XXI століття* (2014)⁸. Зазвичай перифрази є складниками словників нових слів та виразів, словників метафори, фразеологічних словників.

Термін *перифраз* у мовознавчому науковому обігу вживають і у формі чоловічого, і жіночого родів. Надаємо перевагу формі жіночого роду, оскільки цей термін запозичений з французької мови, де має граматичну ознаку саме жіночого роду. Як видається, варто зберегти граматичний рід запозичення. Крім варіантів *перифраза* й *перифраз*, використовують ще й орфографічні дублети — *перефраз* і *перэфраза*, *парафраза* й *парафраз*, а також — *перифразиз*, *перифрасис*. Таке розмаїття форм написання дослідники пояснюють інтенціями науковців: різні варіанти перекладу терміна з грецької, а також актуалізацією дослідницьких аспектів, зокрема існує думка, що *перифраза* — це мовознавча категорія, а *парафраза* — категорія естетична.

Зазвичай у словниках лінгвістичних термінів *перифразу* трактують як описовий вираз, троп, риторичний прийом, суть якого в заміні слова його описом. Це вторинна назва, що є еквівалентом слова чи сполучення слів як наслідок відповідної людської здатності непрямо називати конкретний об'єкт довкілля. Термін *перифрастичність* у мовознавстві традиційно використовують для позначення номінації описового мовного засобу трансформації конкретних значень, смислів для характеристики об'єктів довкілля, що вже мають певні окреслення в мові. Це стосується різних мовних одиниць — загальних і власних назв, назв істоти й неістоти.

Оскільки об'єктом перифрази насамперед стають найбільш важливі, глобальні суспільні явища певної лінгвокультури, то цілком зрозуміло, що особистість Івана Франка як генія української нації, феномена української культури стала об'єктом активного перифразування, репрезентуючи собою особливий тип перифрази — перифрази відомих осіб лінгвокультури. Цілком зрозуміло, чому постать Франка стала джерелом активної мовотворчості не лише в художньому дискурсі, але й у науковому чи науково-популярному. Сфера використання перифраз, як уважають, ознака компліментарного мовлення. Моделювання перифрастичних виразів найбільш характерне для коротких, стислих, але містких текстів, що відтворюють оперативне реагування на певні події, окреслені такими жанрами, як анотація, вступна стаття, передмова, мемуари, інтерв'ю, біографія, репортаж, реклама, некролог, тобто тексти презентативного характеру, так звані его-тексти. У дискурсі збірника науково-публіцистичних праць *Франко. Перезавантаження* авторка цієї статті виокремила близько ста перифраз, оскільки мета наукових розвідок, що в ньому містяться, — щонайбільш яскраво репрезентувати особистість

⁷ М. П. Коломієць, Є. С. Регушевський, *Короткий словник перифраз*, Київ 1985.

⁸ *Словник медійних перифразів XXI століття*, уклад. Я. В. Козачок, В. М. Васильченко, І. А. Костюк, Київ 2014.

Івана Франка. Перифрази *Івана Франка* можна умовно поділити на певні групи щодо ракурсів репрезентації названого феномену, при цьому деякі усталені в радянську епоху номінації не знаходять схвалення в середовищі науковців сьогодні, про що вони відверто пишуть.

Насамперед простежуємо актуалізацію назв творів чи збірок Івана Франка, що заміняють прізвище автора. Механізм творення цієї перифрази базується, зрозуміло, на механізмі творення метонімії, порівн.: **автор „Зів'ялого листя”** (порівн. контекст: *Автор „Зів'ялого листя” підходить несміливою ходою до трибуни і промовляв, а селяни слухали його уважно...* [ФП, с. 364]); **автор „Каменярів” та „Мойсея”** (напр.: *Загадка величності (чи, іншими словами, геніальності) автора „Каменярів” та „Мойсея” і досі залишається нерозгаданою* [ФП, с. 8]).

Інколи назва найбільш відомого й знакового твору, утрачаючи статус власної назви як назви художнього тексту, стає номінацією її автора з актуалізацією відповідних рис характеру, тих, що є значущими для нації загалом. Пряме значення загальної назви, обраної об'єктом перифразування, набуває метафоричного переосмислення, при цьому загальна назва переходить у власну (простежуємо своєрідний процес „дублетної” антономазії). У цьому разі має місце більш складний механізм творення перифрази, що зумовлений ідеологією радянського суспільства, реакцією на радянські міфи, зокрема навіювання думки, що Іван Франко — революціонер-соціаліст, напр.: **великий Каменяр, невтомний Каменяр; „Каменяр” проти „Кобзаря”** (порівн. контекст: *Тож суть формули „Каменяр проти Кобзаря” власне в тому, як синам, спадкоємцям, продовжувачам не наробити помилок попередників...* [ФП, с. 111] та ін.).

Перифраза *Великий Каменяр* чи *Невтомний Каменяр* після падіння тоталітарного режиму російської імперії породила іншу метафору-перифразу, яку змодельовала Тамара Гундарова як антитезу до попередньої, — **Не-Каменяр**, що швидко набула популярності, оскільки символізує іншого Франка, без радянського заідеологізованого ореолу. Хоч перифрази *великий Каменяр* і *невтомний Каменяр* використовують, актуалізуючи й позитивні смисли: вони репрезентують Франка як сильну, енергійну, наполегливу людини, яка вміє фокусувати свою увагу на досягненні поставленої мети, що проілюстровано в прикладах, наведених вище.

Метафора *не-Каменяр* натомість заперечує, що метою Франка було оспівування соціалістичного майбутнього України, порівн.:

Кожен репрезентує СВОГО Франка, із мозаїки суб'єктивних візій вимальовується динамічний і, треба визнати, симпатичний ПРОФІЛЬ (не)знаного Класика — не застиглого на постаменті, в маєстатичній позі, а одержимого творчою й любовною жагою, спраглою яскравих знахідок (...) часом непереможного сильного, невтомного **Каменяря, часом не-Каменяря**, змученого людськими пристрастями і власними слабостями, проте завше — ЖИВОГО і СПРАВЖНЬОГО [ФП, с. 5].

До усталених франкових перифраз учені ставляться критично, уживають їх у своїх контекстах дуже густо, указуючи на їхню частотність та певну

заштампованість, заідеологізованість, виражаючи до них, вочевидь, і деяке скептичне ставлення, порівн.:

Духовний батько України, найбільший український письменник, **український Мойсей, пророк у своїй вітчизні, великий Каменяр, національний геній, велетень думки і праці** — часто пересічний читач означає І. Франка лише з цього боку, не беручи до уваги приватного виміру життя письменника, точніше, його „природного життя” [ФП, с. 155].

Якщо спробувати абстрагуватися від деяких словосполучень, які належать гарним людям, але які часом можуть нас відлякувати (як-от „**велетень думки і праці**”), і якщо тверезо замислитись, то справді дивуєшся — як же ж багато встиг втілити Іван Франко... [ФП, с. 70].

Перифразами на прізвище Франка стають цитати з його творів, власне, перифрази, створені самим Іваном Франком для номінації інших великих людей, його попередників, наприклад Тараса Шевченка — **Пролог, не епілог** (порівн.: ...*Франко — за його власною поетичною формулою — „**пролог, не епілог**”. Це не лише славна минушина України, а її жива сучасність та шлях у гідну будучність* [ФП, с. 18]). **Цілий чоловік** — це кредо І. Франка щодо окреслення моральних якостей людини, розуміння того, що людина повинна бути органічно порядною й освіченою (порівн.: *Як „**цілий чоловік**” він був одержимий невоситимою „фастівською” жагою світоосягання, продиктованою внутрішньою спонукою творчого духу розпросторитися якнайширше, „Всепроникну[ти], всепрогляну[ти], все скушту[вати]”* [ФП, с. 11]; „**Цілим чоловіком**” він був. Бо навіть у своїх начеркових працях (чи то художніх, чи то наукових) міг сказати дуже багато [ФП, с. 66]).

В окремих випадках перифрази мотивовані актуалізацією фрагментів, цитат з наукових текстів дослідників творчості Івана Франка, наприклад, метафора **інтелект нації** — наслідок „витяжки” з цитати Степана Смаль-Стоцького, перифрази, актуалізованої Євгеном Маланюком, наприклад: *Євген Маланюк написав статтю „Франко як **явище інтелекту**”* [ФП, с. 66]); порівн. також: **явлення національного інтелекту; явище інтелекту** (напр.: *Дві знакові постаті в українській літературі — Т. Шевченко й І. Франко — різнилися між собою типом творчого темпераменту. На цю їхню особливість свого часу звернув увагу і Є. Маланюк, зазначаючи, що, „коли Шевченко був у поезії явленням майже демонічним — в своїм творчій діонісійстві — національної емоції (якої жар, до речі, так відчував і так подивляв І. Франко), то Іван Франко був явленням у ній національного інтелекту”*).

Інокли перифрази на Івана Франка виникають на основі трансформації усталених виразів, зокрема зміна заперечної семантики на стверджувальну, порівн.: **пророк у своїй вітчизні**.

В основі метафоричної перифрази часто порівняння з іншими геніями нації, зокрема з Тарасом Шевченком, хоч такі перифрази франкознавці критикують як некоректні, як наслідок утілення в життя радянської ідеології,

де значення Франка для розвитку української культури дещо замовчувалося, наприклад: **галицький Шевченко**; „**другий після Шевченка**” (порівн.: *У нашій культурній та інтелектуальній історії Франко став не просто „другим після Шевченка”... (чи то пак „галицьким Шевченком”)... [ФП, с. 11]*); „**другий**” **серед великих** (напр.: *На відміну від Шевченка, Франко практично невідомий в Росії, окрім дуже освічених кіл — типовий „другий” серед великих [ФП, с. 64]*).

З такими думками можна погодитися, оскільки порядковий числівник „другий” набуває аксіологічного значення „не перший, тобто не найкращий”⁹, що не видається коректним для номінації великого письменника.

Інколи перифраза твориться на основі порівняння Франка з геніями людства, однак не з однією особою, а з кількома одночасно, що також фокусує увагу на універсальності таланту Івана Франка як філософа, мислителя, митця, науковця й національного поета, важливості його діяльності для України, як й інших діячів науки та культури для їхніх держав, наприклад: **український Аристотель та Леонардо да Вінчі, Вольтер і Гете** (напр.: *У нашій культурній та інтелектуальній історії Франко став [...] українським Аристотелем та Леонардо Да Вінчі, Вольтером та Гете, ставши в один ряд з найбільшими геніями людства й тим самим закарбувавши своє ім'я не тільки до літопису національного поступу, а й до золоті книги надбань людської цивілізації загалом [ФП, с. 11]*).

Справжній український self-made man (людина, яка зробила сама себе) — перифраза, що вказує на неабияку працьовитість письменника, його прагнення до самовдосконалення, самоосвіти (наприклад: *Франко — справжній український self-made man, людина, яка зробила сама себе [ФП, с. 8]*).

Рідко трапляються перифрази І. Франка оксюморонного типу, наприклад **сіра категорична велич**, авторства Катерини Гриневичевої, та перифраза Надії Романович-Ткаченко **селяк в образі культурного, освіченого доктора**. А перифрази **прообраз нової, духовно, інтелектуально й політично незалежної України та Академія наук чи університет в одній особі** (контекст: *Недаремно це за життя його [Франка. — Т. К.] називали „академією наук” та „університетом” в одній особі. (Урешті — людина-„універсум”, неповторний мікрокосмос, рівновеликий макрокосмосу у своїй загадковості й нескінченності [ФП, с. 9]*) змодельовані на основі актуалізації синекдохи: складник системи (нації, держави) розглядається як її характерна ознака.

Талант І. Франка, що скерований на різні сфери наукової діяльності, репрезентує низка перифраз, які, можливо, є рефлексіями на складну перифразу, що належить Сергію Єфремову, — **енциклопедист, що знав багато**

⁹ Див. Т. Космеда, О. Олексенко, І. Павлова, *Семантика й прагматика дискурсивного слова та його потенціал для діагностики психотипу мовної особистості: аспектуальний опис*, Харків 2019.

і по-справжньому, а далі з'являються: *людина-„універсум”* [ФП, с. 9]; *людина-„поступ”* [ФП, с. 9]; *людина-„перехрестя”* [ФП, с. 9]. Як бачимо, Богдан Тихолоз моделює систему перифраз — складних слів (комполітивів), що стисло й виразно репрезентують смисл, з'явилися перифрази, власне, кваліфікативно-оцінної семантики¹⁰: *людина-„універсум”,* *людина-„поступ”,* *людина-„перехрестя”*.

Для перифразування прізвища І. Франка дослідники використовують й іншомовні номінації, укралюючи їх у науковий український дискурс, порівн.: *doktor universalis/універсальний доктор* (напр.: *Без перебільшення, Іван Франко — це справді український Doctor Universalis (лат. універсальний доктор, як відомо, цей почесний титул у середньовічній схоластиці отримав Альберт Великий, але його не з меншим, а то й із більшими підставами можна прикласти й до нашого генія)* [ФП, с. 12]).

Низка перифраз актуалізується в працях сучасних франкознавців, але породжені вони сучасниками І. Франка (Катерина Гриневичева, Петро Карманський, Степан Панківський, Надія Романович-Ткаченко, Марко Черемшина, Михайло Яцків та ін.) і зафіксовані в спогадах про письменника, порівн.: *велике астральне тіло* (контекст: *Велике астральне тіло, що гріє всю Україну, а світить далеко даліше* [ФП, с. 284]; *„ворог фрази і брехні”* [П. Карманський] (контекст: *Петро Карманський писав, що Франко був „завзятим, роботящим, розумним, тверезодумаючим, ворогом фрази й брехні, а тому й гризьким, дотепним, саркастичним. Пострахом паничів, патріотів з печі, недоуків-фразесовичів, нещирих, кар'єристів, фарисеїв. А понад усе був скромний”* (книжка *Українська богема*) [ФП, с. 69]; *людина з олімпійським чолом* (напр.: *Ви шукали б його по одягу між кремезними постатями з гладіаторським торсом. Коли б же ця маса людей була б з відкритими головами, тоді, може, вдалося вам знайти між сірою масою людину в скромному, недбалому одязі, з вишиваним коміром сорочки, з незвичним олімпійським чолом. Це був би Іван Франко* [ФП, 305]; *мовчазний, стриманий „робітник духу”* (напр.: *Такий мовчазний, стриманий „робітник духу”, що з діда-прадіда набув звичку тихо, терпляче, мовчки працювати, селяк в образі культурного, освіченого доктора, цей дужий бунтар в громадському житті* [ФП, 42]); *нещасний велетень; орел, кому фатум підтяв крила* (напр.: *Зрештою, про його хворобу згадують люди, що особисто знали письменника. Наприклад, Петро Карманський: „Щораз рідше доводилося бачити нещасного велетня, орла, кому фатум підтяв крила...”* (книжка *Українська богема*) [ФП, с. 70]; *пострах паничів, патріотів з печі, недоуків-фразесовичі* (напр.: *Петро Карманський писав, що Франко був „завзятим, роботящим, розумним, тверезодумаючим, ворогом фрази й брехні, а тому й гризьким, дотепним, саркастичним. Пострахом*

¹⁰ Див. Т. Космеда, *Аксіологічні аспекти прагмалінгвістики: формування і розвиток категорії оцінки*, Львів 2000.

паничів, патріотів з печі, недоуків-фразесовичів, нецирих...” [ФП, с. 69]); *потентан духу і пера* (напр.: *І коли б я не знав його з вигляду раніше, то не подумав би, що сей скромний, непоказний руденький чоловік у вишитій сорочці і поношеній одежині є потентат духу і пера — Іван Франко...* [ФП, 176]), де потентат — „володар”; *сіра категорична велич* [ФП, 151]; *„робітник духу”, дужий бунтар в громадському житті, селяк в образі культурного, освіченого доктора* [ФП, 42]; *Сонце, від якого меркнуть очі* (напр.: *Я дивився на Франка, як на сонце, від якого меркнуть очі...* [ФП, 283]; *феномен праці* (напр.: *Феномен праці, Франко згадував мені, що потребує обмаль сну. Творить уночі, раннім ранком списує продумане. Подиву гідною була поетова вмільість ізоловатися: я бачила його в дощову днину, коли для тепла працював у спільній кімнаті, на плечі у нього примощувався кіт, діти довкола гралися в індійців* [ФП, 151]); *чудовий співак душі народу* (напр.: *Отже, це був він, чудовий співак душі народу! Він схилив голову в мій бік, готов зупинитися. (Кругом нікого). Русе з ярким посвітом волосся було відкинута з-над класичного чола, гострі кути профіля діяли, як скульптура. Я здержала крок, стала на місці* [ФП, 150].

Зовнішність Франка також, як бачимо, стає актуальною ознакою перифраз: його називають *сірою величчю*, указуючи на його вигляд, що нічим не виокремлював письменника з-посеред інших; актуалізуючи колір волосся й ту функцію наставника, яку виконував стосовно Ольги Рошкевич студент, відвідуючи її, з’являється перифраза *рудоволосий „інструктор”* (напр.: *Це був рік настирливих домагань взаємності, своєрідної любовної гри, коли Ольга ще придивлялася до рудоволосого „інструктора”:* то подавала йому надію, то доводила до смертельної розпукі [ФП, с. 174]. Деякі франкознавці породжують перифрази, залучаючи прийом мовної гри, порівн.: маніпуляція порядком слів для породження конструкції з оригінальним смислом — *поет у науці і вчений у поезії* (напр.: *...Франко завжди залишався поетом у науці, (вносячи свій гарячий темперамент та багату фантазію у власні наукові дослідження) та вченим у поезії (ретельно студіюючи джерела свого поетичного натхнення, ґрунтовно вивчаючи секрети „творчого ремесла”), а між різними ділянками його творчості існує тісний нерозривний взаємозв’язок* [ФП, с. 12]; *романтичний реаліст і прагматичний ідеаліст* (напр.: *„Романтичний реаліст” — так називали Єжи Гедройця, відомого польського культурного діяча. Можна перефразувати ще й так: „прагматичний ідеаліст”. Це означення підходить і до Франка, який романтичні ідеали втілював і скріпив їх фіксацією у слові* [ФП, с. 76].

Модерною перифразою став вислів *жива Істота (бува, чи не риба?..)*, що вказує на хобі І. Франка — його любов до риболовлі (напр.: [Франко] *Немовби не хоче стати Каноном (пам’ятником, бюстом, надгробком), попри все, залишаючись живою Істотою (бува, чи не рибою?..)* [ФП, с. 6]).

Моделюючи перифрази на Франка, Володимир Цибулько наголошує на особливій лінгвокреативності, словотворчості, умінні Франка породжувати

оригінальні смисли, номінуючи його **генератором смислів** (напр.: *Шевченкові реалії, на відміну від Франкових, не робили його медійною фігурою, тому публіцистичний азарт Шевченка гасився в листуванні або в „Щоденнику”, і цим він схожий на реінкарнованого Сквороду. Франко ж був блискучим публіцистом, навіть більше — генератором змістів. Або ж смислів! І це якраз та нова якість українського діяча, що давала надію на швидке повернення українства в коло європейських одержавлених народів... [ФП, с. 112]; на непізнаваність Франка, його невичерпність, загадковість, доступність лише тим, хто належить до національної еліти, указує перифраза **елітарний формат** (порівн.: *Але фатальна непрочитаність Франка перетворює його в цілком елітарний формат — щоби прочитувати Франка, „душа зобов’язана трудитися”... [ФП, с. 113];* основною рисою характеру Франка В. Цибулько вважає принциповість, твердість, міцність, непохитність, тому він і змодельовував перифраз — **супермегатвердий алмаз** (порівн.: *І вийнятий з надр раніше Шевченко засліпив красою, алмаз же Франка — супермегатвердий... [ФП, с. 114].**

Унікальну здатність Франка до завоювання поваги, симпатії українців відтворює перифраза **ментор всієї нації** (порівн.: *Все ж таки, — прочитавши лише габілітаційну лекцію, він став ментором всієї нації, реалізував свої дидактичні концепції у художній творчості, науковій роботі, публіцистиці та громадському житті [ФП, с. 49];* можливість індивідуального розуміння Франка, здатність його тим чи тим способом впливати на кожного зі своїх читачів, ту ознаку текстів Франка, що дає змогу щоразу розуміти їх по-різному, наявність у них невичерпної пізнавальної глибини містить перифраза з актуалізацією графічних засобів — **(не)знаний Класик**, оскільки заперечна частка (префікс) міститься в дужках: вона є і її немає, вона має хамелеонову вдачу до видозміни (порівн.: *Кожен репрезентує СВОГО Франка, із мозаїки суб’єктивних візій вимальовується динамічний і, треба визнати, симпатичний ПРОФІЛЬ (не)знаного Класика... [ФП, с. 5].*

На метонімії побудована й нова перифраза **прообраз нової України**, що вказує на прогностичність Франка, його бачення перспективи, уособлення майбутнього України [ФП, с. 18]. Фемінний перифраз **покровитель молодих жінок-письменниць** належить Марті Госовській (порівн.: *Франкова спадщина мала б зацікавити також теоретиків та істориків українського фемінізму, однак навколо цієї теми утворилась своєрідна інформаційна лакуна або, у кращому випадку, домінування І. Франка на роль покровителя молодих жінок-письменниць [ФП, с. 231]),* яка наголосила на біографічному факті: письменник турбувався про молодих письменниць, намагався їм допомагати, навчав їх, не шкодуючи на це часу, про що маємо чимало свідчень.

Отже, перифрази Івана Франка репрезентують традиційні форми, серед яких і такі, що змодельовані на замовлення, оскільки виразно репрезентують ідеологічні засади СРСР, які перетворилися на штампи радянської епохи.

Однак низка нових перифраз становить собою рефлексію на такі ідеологічні штампи й розвінчує їх. Усталений пласт становлять перифрази, створені сучасниками Франка — його знайомими, приятелями, учнями: вони відображають риси характеру письменника, часто в основі механізму їхнього творення вбачаємо гіперболу. Особливо вдалі перифрази учених, які ретельно досліджували творчість І. Франка, оскільки вони своєрідно мотивують механізм перифразування. Цікавими є метафоричні перифрази модерного типу, що репрезентують сучасне розуміння Франка, сприйняття його крізь призму нової національної свідомості. Низка перифраз моделюється на основі актуалізації мовної гри, інколи залучаються й графічні засоби: такі перифрази, очевидно, можна кваліфікувати як репрезентанти „писемного формату”, що є наслідком традиції творення сучасних постмодерних текстів. Перспективу дослідження вбачаємо в необхідності розробки концепції словника Франкової перифрази.

Бібліографія

- Franko. *Perezavantažennâ*, uporâd. B. Tiholoz, A. Benic'kij, Kolo, Drohobič 2013.
- Grigoraš A. M., *Filologîâ s geografiej (na materiale sovremennoj russkoâzyčnoj pressy Ukrainy): Slovar' geografičeskikh perifraz: učeb. posobie dlâ obšeobrazovat. i vysš. učeb. zavedenij*, Akad. ped. nauk Ukrainy, Nac. ped. un-t im. M. P. Dragomanova, Kiev 2012.
- Kolomiêc' M. P., Reguševs'kij Ê. S., *Korotkij slovník perifraz*, Vid. Rad. šk., Kiiv 1985.
- Kosmeda T., *Aksiologični aspekti pragmalingvistiki: formuvannâ i rozvitok kategorii ocinki*, Vid. LNU imeni İvana Franka, L'viv 2000.
- Kosmeda T., *Komunikativna kompetenciâ İ. Franka: mižkul'turni, interpersonal'ni ta ritorični vimiri*, PAIS, L'viv 2016.
- Kosmeda T., Oleksenko O., Pavlova I., *Semantika j pragmatika diskursivnogo slova ta jogo potencial dlâ diagnostiki psihotipu movnoï osobistosti: aspektual'nij opis*, Vid. Harkiv. istor.-filol. tovaristva, Harkiv 2019.
- Slovník mediĵnih perifraziv XXI stolittâ*, uklad. Â. V. Kozačok, V. M. Vasil'čenko, İ. A. Kostûk, NAU, Kiiv 2014.
- Spogadi pro İvana Franka*, uporâd., vstup. stattâ i prim. M. İ. Gnatûk, Kamenâr, L'viv 1997.
- Ūrčenko O. S., *Frazeologični perifrazi ukraïns'koï literaturnoï movi*, Vid. Harkiv. derž. un-tu, Harkiv 1983.
- Zavgorodnâ L. V., *Perifrazi âk zasib stereotipizaciï social'noi informaciï*, [v:] *Naukovî zapiski İnstitutu žurnalistiki*, Kiivs'k. nacion. un-t im. Tarasa Ševčenka, Kiiv 2002, t. 7.

Ivan Franko in the lingual consciousness of modern Ukrainians: Specific modelling of paraphrases

Summary

The article focuses on the fragment description of periphrasis to describe I. Franko. These fragment descriptions of periphrasis complement the Ukrainian national periphrasis fund. The

periphrases on the surname Franko represent traditional forms, the examples and stamps of the Soviet epoch as well as neologisms among them. The periphrases created by I. Franko's contemporaries — his acquaintances, friends, disciples, form the stable layer. These periphrases reflect the author's character traits, and indicate his importance. The metaphoric periphrases of a modern type are very interesting. These modern type periphrases represent a modern understanding of I. Franko as a personality, the perception of I. Franko through the prism of a new national consciousness. A number of periphrases have been modeled on the basis of actualization of a language game, which results in the tradition of the formation of contemporary postmodern texts.

Keywords: ideological stamp, language game, neologisms, national periphrasis fund, post-modern text

Іван Франко в языковом сознании современных украинцев: своеобразие моделирования перифраз

Резюме

Статья посвящена фрагментарному описанию перифраз, моделирующихся на основании определенных реакций на имя Ивана Франко. Эти перифразы дополняют национальный перифрастический фонд украинской лингвокультуры. Предложенные единицы представляют традиционные формы, среди которых и штампы советской эпохи, и новообразования, „развинчивающие” их, и номинации, созданные современниками Франко (его знакомыми, друзьями, учениками), и метафорические перифразы современного типа, отражающие современное понимание личности Франко, своеобразие мировосприятия сквозь призму нового украинского национального сознания. Система перифраз моделируется на основании актуализации языковой игры, являющейся следствием традиции создания пост-модернистских текстов.

Ключевые слова: идеологический штамп, языковая игра, новообразование, национальный перифрастический фонд, постмодернистский текст